

Europos Komisijos
Užimtumo, socialinių reikalų ir
įtraukties generalinio direktorato
vardu

Gesellschaft für
Versicherungswissenschaft
und -gestaltung e.V.

Emigracijos ir migracijos iš miesto į kaimą įtaka socialinei būklei Centrinėje ir Rytų Europoje

Santrauka

Lietuva

2012 balandžio mėn.

**Autoriai: Dovilė Krupickaitė,
Arūnas Poviliūnas**

Nei Europos Komisija nei asmenys, veikiantys Europos Komisijos vardu, nėra atsakingi už publikacijoje panaudotą informaciją.

Lietuvoje, nedidelėje pietrytinės Baltijos jūros pakrantės šalyje, 2011 m. gyveno 3,2 milijono gyventojų, kurių daugumą sudarė lietuviai (83,9%), taip pat kitų etninių grupių atstovai: lenkai (6,6%), rusai (5,4%) ir baltarusiai (1,3%).

1990 m. kovo mėn. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, dalis jos gyventojų, visų pirma rusų tautybės, nenorėjo pripažinti naujo šalies statuso ir priimti Lietuvos pilietybės, todėl išvyko iš šalies į Rusiją ir kitas NVS šalis. Tuo laikotarpiu įvykusi sovietinio ūkio restruktūrizacija lėmė, kad nuo 1990 iki 1994 m. pramonės gamyba sumažėjo beveik penkis kartus. Šie procesai bei 1998 m. vykusį Rusijos krizę sukėlė pirmąsias emigracijos, dažniausiai nelegalios, bangas, ir tai lėmė, kad tikslo šalyse pradėjo formuotis pirmieji ekonominių emigrantų tinklai. Įstojus į ES, 2004 m. lietuviai pasinaudojo galimybe išvengti socialinių-ekonominių sunkumų namuose ir vis sparčiau integruojasi į ES darbo rinką, ypač Jungtinės Karalystės ir Airijos. Tai skatina ir vis didesnę emigracijos legalizaciją. Dėl 2008-2009 m. finansinės ir ekonominės krizės ekonominių emigrantų srautas dar labiau suintensyvėjo. Pagrindinės deklaruotos emigracijos tikslo šalys 1991-2010 m. buvo Jungtinė Karalystė, Rusija, Airija, JAV ir Vokietija. Emigracijai iš Lietuvos būdinga tiek trumpalaikė, sezoninė, tiek ir ilgalaikė emigracija. Imigracijos srautai į Lietuvą buvo ganėtinai maži nuo pat nepriklausomybės paskelbimo, tačiau grįžtamoji migracija nuolat augo ir 1991-2010 m. sudarė 70% viso imigrantų srauto.

Galima išskirti keletą socialinių-ekonominių stūmos veiksnių (mažas gyventojų užimtumas, aukštas jaunimo nedarbo lygis, didelis skaičius minimalią algą gaunančių dirbančiųjų net ir ūkio augimo laikotarpiu, dirbančiųjų skurdas, vyraujantis tarp mažai išsilavinusių žmonių, vienišų, vaikus išlaikančių tėvų, žemas minimalus atlyginimas, silpna socialinės apsaugos sistema ir besikaupianti emigracijos patirtis), kurie lėmė, kad emigracijos lygis Lietuvoje yra vienas aukščiausių ES27. Per pastarąjį dešimtmetį Lietuvoje emigracija buvo viena didžiausių, vertinant vien tik deklaruotos migracijos salda (nuo 0,59% – 1999 m. iki 2,37% – 2010 m.). Preliminarūs paskutinio (2011 m.) gyventojų surašymo rezultatai rodo, kad emigracijos apimtys buvo dar didesnės.

Vidinės migracijos veiksniai – tai kolektyvinių ūkių sistemos panaikinimas, pakeičiant juos dažniausiai smulkiais privačiais ūkiais, ir kaimo rėmimo programų lėšų paskirstymo trūkumai, iš dalies lemiantys didėjantį atotrūkį tarp miesto ir kaimo. 1990-2010 m. vidinė migracija sudarė didžiausią migracijos Lietuvoje srauto dalį, tačiau bendras šalies gyventojų mobilumas nėra labai didelis. Galima išskirti kai kurias vidinės migracijos tendencijas: 1992-2004 m. vyravo migracija iš miesto į kaimą, tačiau nuo 2005 m. šiek tiek padidėjo migracija iš kaimo į miestą, taip pat toliau didėja migracija į didžiųjų miestų (Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos) priemiestines teritorijas. Vidinės migracijos srautai faktiškai atspindi regioninės poliarizacijos ir metropolizacijos tendencijas.

Išorinė migracija palietė visą Lietuvos teritoriją, ypač miestus. Vidinė migracija yra aiškiai regioniškai diferencijuota. Galima išskirti du labiausiai vidinės migracijos paliestų teritorijų tipus – tai didžiuosius miestus supančios teritorijos su teigiamu migracijos poveikiu ir periferinės šalies teritorijos, kuriose vyksta ilgalaikė depopuliacija, ypač šalies šiaurės rytinėje dalyje, ir kurias galima įvardyti kaip itin neigiamo migracijos poveikio teritorijas, pasižyminčias itin dideliu darbo jėgos trūkumu, žemos kvalifikacijos darbo jėga, ilgalaikiu nedarbu ir didele priklausomybe nuo valstybės paramos.

Itin didelis emigracijos poveikis demografiniams procesams Lietuvoje (pvz., santuokų, gimstamumo rodikliams, šeimoms), ilgainiui gali paveikti ir darbo išteklių (pvz., darbo jėgos) augimą. Dėl emigracijos Lietuva pirmiausia netenka jaunų ir darbingo amžiaus žmonių. Dauguma emigrantų, kurie nėra deklaravę savo išvykimo, yra žemos kvalifikacijos darbininkai, tačiau ir aukštos kvalifikacijos darbininkų, ir emigrantų su aukštu išsilavinimu dalis emigracijos sraute yra didelė ir vis didėjanti. Didėja emigracijos poveikis šalies ūkiui. Pasak kai kurių ekspertų, emigracija padėjo susidoroti su aukštu nedarbo lygiu (nedarbo lygis Lietuvoje 2010 m. siekė 17,8%). Didėjantys emigrantų piniginiai pervedimai iš dalies kompensuoja mažas namų ūkio pajamas ir tampa svarbia socialinio saugumo sistemos

sudedamąja dalimi. Remiantis SEB banko duomenimis, 2010 m. tokie pervedimai sudarė 4,3% BVP ir 23,9% viso atlyginimo fondo. Tačiau didelė emigracija taip pat sumažino Lietuvos ekonomikos augimo perspektyvas ir kelia iššūkį socialinės apsaugos sistemai.

Vaikai yra labiausiai migracijos pažeidžiama gyventojų dalis. 2007 m. 5% Lietuvos vaikų iki 18 metų bent vienas iš tėvų gyveno užsienyje, ir šie vaikai neturėjo tinkamos tėvų globos. Sunkumai taip pat kyla dėl grįžtančių vaikų (re)integracijos į Lietuvos visuomenę.

Kadangi Lietuvos ekonomika susidūrė su darbo jėgos trūkumu iki krizės, vyriausybė, spaudžiama darbdavių atstovų, įgyvendino keletą priemonių, siekdama reguliuoti ekonominę migraciją ir skatinti grįžtamąją migraciją. 2008 m. patvirtinta Lietuvos ekonominės migracijos strategija, taip pat patvirtintos kitos strategijos bei programos laikantis pagrindinių ES reikalavimų dėl ekonominės migracijos reguliavimo ir laisvo darbuotojų judėjimo užtikrinimo. Pirmieji politiniai žingsniai buvo susiję su siekiu padidinti dirbančių emigrantų grįžimą ir parama jiems. Nemažas dėmesys buvo skirtas „protų nutekėjimo“ mažinimui ir (potencialiai) grįžtančių vaikų reintegracijai.

Grįžtamosios emigracijos politikai svarbu atskirti du grįžtančiųjų tipus. Nesėkmingos emigracijos atveju būtina daugiau dėmesio skirti informacijos teikimui, socialinei-psichologinei paramai ir pagalbai ieškant darbo. Siekiant pritraukti emigrantus, kurie buvo sėkmingi tikslo šalyse, reikalingas platus veiksmų spektras, kurio didžioji dalis turėtų būti ekonominio pobūdžio. Viena svarbiausių priemonių – lengvatinės sąlygos grįžusiajam pradėti verslą, t. y. optimizuojant mokesčius ir smulkaus verslo galimybes. Specialus dėmesys turėtų būti skiriamas medicinos darbuotojų emigracijos mažinimui. Sėkmingas vykstančios sveikatos apsaugos sektoriaus reformos įgyvendinimas ir sistemingas išteklių planavimas turi užtikrinti veiksmingą žmogiškųjų išteklių politiką ir išlaikyti medicinos darbuotojų pasiūlą.

Iki šiol nebuvo politikos, tiesiogiai skirtos neigiamo emigracijos poveikio regionams Lietuvoje mažinimui. Esamų priemonių ir politikos tikslai susiję su regioninių skirtumų mažinimu šalyje, bet nėra tiesiogiai susiję su migracijos nulemtais regioniniais skirtumais. Tiek regionų, tiek ir vietos lygiais turi būti imamasi priemonių siekiant išspręsti vis didėjančios depopuliacijos kaimo vietovėse ir itin retai apgyvendintose vietovėse keliamas problemas. Daugiau pastangų turėtų būti dedama siekiant išlaikyti švietimo, sveikatos ir socialinių paslaugų centrų sistemą Lietuvos periferinėse teritorijose. Ypatingos pastangos turėtų būti skiriamos platesniam vietos bendruomenių įtraukimui į socialinių paslaugų teikimą ir socialinių inovacijų, siekiant sustiprinti vietos bendruomenių socialinį kapitalą, plėtojimą.